

Wprowadzenie

Zdecydowana większość opracowań naukowych, nawet jeśli poświęcone są instytucjom ochrony prawnej choćby w swojej części, skupia się na państwach europejskich lub ich grupach¹. Tematyka ochrony prawnej w państwach pozaeuropejskich nie cieszy się natomiast większym zainteresowaniem. Niewiele jest artykułów, które dotyczą systemów politycznych państw pozaeuropejskich, a jeśli już, to poświęcają one swoją uwagę władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i partiom politycznym. Organom władzy sądowniczej, a tym bardziej innym organom ochrony prawnej, takim jak organy kontroli państwowej, prokuratura czy adwokatura nie poświęcają one albo żadnego miejsca, albo bardzo niewiele.

Nie jest możliwe dokonanie, w tak krótkim opracowaniu, analizy ochrony prawnej we wszystkich państwach pozaeuropejskich. Należy więc ograniczyć się tylko do wybranych państw poszczególnych regionów współczesnego świata, głównie ze względu na dostępność materiałów publikowanych i internetowych.

W związku z tym praca została podzielona na kilka rozdziałów ze względu na położenie geograficzne omawianych państw.

W rozdziale pierwszym zaprezentowano instytucje ochrony prawnej w wybranych państwach Ameryki Północnej i Środkowej. Są to Stany Zjednoczone Ameryki, Kanada, Meksyk (Meksykańskie Stany Zjednoczone), Kuba (Republika Kuby) oraz pozostałe państwa Ameryki Środkowej.

Rozdział drugi poświęcony został instytucjom ochrony prawnej w wybranych państwach Ameryki Południowej. Jest to Brazylia (Federacyjna Republika Brazylii), Argentyna (Republika Argentyńska), Chile (Republika Chile) oraz pozostałe państwa Ameryki Południowej.

W rozdziale trzecim przedstawiono instytucje ochrony prawnej w wybranych państwach Azji. Ze względu na ich znaczne zróżnicowanie zostały one podzielone według regionów na:

---

¹ Mam tu na myśli między innymi serię wydawniczą Wydawnictwa Sejmowego: *Systemy konstytucyjne państw świata*, a także takie opracowania jak: B. Banaszak, *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Oficyna Wolters Kluwer business, 2007 czy I. Malinowska, *Organy ochrony prawnej w państwach europejskich. Ujęcie systemowe i komparatystyczne*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2013.

- azjatyckie państwa postradzieckie (b. ZSRR), w tym Rosja (Federacja Rosyjska), Armenia (Republika Armeńska), Azerbejdżan (Republika Azerbejdżanu), Gruzja (Republika Gruzińska), Uzbekistan (Republika Uzbekistanu), Kirgistan (Republika Kirgiska), Kazachstan (Republika Kazachstanu), Tadżykistan (Republika Tadżykistanu) i Turkmenistan (Republika Turkmenistanu);
- państwa Azji Środkowo-Zachodniej, w tym: Turcja (Republika Turcji), Iran (Islamska Republika Iranu) oraz inne państwa Azji Środkowo-Zachodniej;
- państwa Azji Południowo-Zachodniej, w tym: Izrael (Państwo Izraela), Liban (Republika Libańska), Syria (Arabska Republika Syryjska), Irak (Republika Iracka), Jordania (Jordańskie Królestwo Haszymidzkie), Arabia Saudyjska (Królestwo Arabii Saudyjskiej) oraz inne państwa Azji Południowo-Zachodniej;
- państwa Azji Wschodniej, w tym: Chiny (Chińska Republika Ludowa), specjalne autonomiczne regiony ChRL, Tajwan (Republika Chińska), Mongolia (Republika Mongolska), Korea Południowa (Republika Korei), Japonia, Filipiny (Republika Filipin) oraz inne państwa Azji Wschodniej;
- państwa Azji Południowej, w tym: Indie (Republika Indii), Indonezja (Republika Indonezji), Tajlandia (Królestwo Tajlandii), Maleszja, Singapur oraz inne państwa Azji Południowej.

Rozdział czwarty poświęcony został instytucjom ochrony prawnej w wybranych państwach Afryki. Państwa te podzielono na cztery grupy ze względu na położenie geograficzne, a więc są to:

- państwa Afryki Północnej, w tym: Egipt (Arabska Republika Egiptu), Maroko (Królestwo Marokańskie) oraz inne państwa Afryki Północnej;
- państwa Afryki Wschodniej i Środkowej, w tym: Kenia (Republika Kenii) i inne państwa Afryki Wschodniej i Środkowej;
- państwa Afryki Południowej, w tym: Republika Południowej Afryki i inne państwa Afryki Południowej;
- państwa Afryki Zachodniej.

W rozdziale piątym zaprezentowano instytucje ochrony prawnej w Australii i w wybranych państwach Oceanii. Wyodrębniono trzy grupy państw, jest to Australia (Związek Australijski), Nowa Zelandia oraz inne państwa Oceanii.

Ewentualne wątpliwości może budzić zakwalifikowanie do państw pozaeuropejskich Turcji i Rosji. Choć traktuje się je jako państwa europejskie, to jednak część ich terytorium położona jest poza kontynentem europejskim. Jeśli chodzi o Turcję to aż 97% jej powierzchni znajduje się w Azji, a tylko 3% w Europie. W przypadku Rosji, w Azji znajduje się 75% jej powierzchni, a w Europie tylko

25%. Problem jest jednak poważniejszy, gdyż zdecydowana większość państw Wspólnoty Niepodległych Państw jest położona w Azji, a czerpały one wzorce dla powstających instytucji ochrony prawnej właśnie z Rosji.

W ramach ochrony prawnej funkcjonują w poszczególnych państwach różnorodne organy ochrony prawnej. Na szczególną uwagę zasługują organy wymiaru sprawiedliwości (sądy), instytucje kontroli konstytucyjności prawa, instytucje egzekwujące odpowiedzialność konstytucyjną, instytucje ombudsmana, organy kontroli państwowej oraz inne instytucje ochrony prawnej. W związku z tym nasuwają się liczne pytania badawcze oparte na doświadczeniach wieloletniego badacza organów ochrony prawnej w państwach europejskich.

Jeśli chodzi o organy wymiaru sprawiedliwości (sądy) to nasuwa się tu szereg pytań, które zaważyły na dalszych badaniach:

- czy w danym państwie funkcjonują tylko sądy powszechne, czy także sądy szczególne (specjalne)?
- jeśli takie sądy funkcjonują, to jakie są ich rodzaje, czy są to sądy wojskowe, sądy administracyjne, sądy gospodarcze czy jeszcze sądy innego rodzaju?
- jaki jest status i zakres zadań sądu najwyższego konkretnego państwa?
- czy w danym państwie funkcjonują sądy religijne, a jeśli tak, to czy działają jako jedyne sądy państwa czy obok innych sądów o charakterze świeckim?
- czy w danym państwie działa organ samorządowy związany z sądownictwem i jaki jest jego status?

Jeśli chodzi o instytucje kontroli konstytucyjności prawa to spodziewałam się, że funkcjonują one tak jak w państwach europejskich, w ramach dwóch modeli. Pierwszy z nich to kontynentalny (europejski) model ochrony konstytucji, polegający na powołaniu specjalnego, samodzielnego sądu konstytucyjnego. Jego zaletą jest – zdaniem niektórych autorów – większa fachowość, legitymizacja konstytucyjna, możliwość stosowania nie tylko kontroli konkretnej, ale także abstrakcyjnej, posiadanie innych uprawnień itp.

Model drugi to amerykański model ochrony konstytucji (*judicial review*), który polega na tym, że nie tworzy się odrębnego sądu konstytucyjnego, ale jego rolę pełnią sądy w procesie orzekania. Do jego cech charakterystycznych zalicza Leszek Garlicki² to, że kontrola konstytucyjności ma charakter uniwersalny w sensie przedmiotowym, ma charakter zdekoncentrowany, ma charakter konkretny oraz ma charakter względny.

Niektórzy autorzy wyróżniają także mieszany model kontroli konstytucyjności prawa. Polega on na tym, że ochronę konstytucji realizują zarówno sądy lub trybunały konstytucyjne, jak i sądy powszechne lub jedynie sąd najwyższy

---

² L. Garlicki, *Sądownictwo konstytucyjne w Europie Zachodniej*, PWN, Warszawa 1987, s. 23–24.

danego państwa. Ale ponadto należy liczyć się z tym, że w niektórych państwach pozaeuropejskich mogą nie istnieć takie organy, szczególnie w państwach niedemokratycznych.

Instytucje egzekwujące odpowiedzialność konstytucyjną także mogą pozostać zróżnicowane, o ile w ogóle w danym państwie istnieją. Badając w przeszłości tego typu instytucje w państwach europejskim spodziewam się w państwach pozaeuropejskich (w których takie instytucje istnieją) jednej z pięciu możliwości egzekwowania odpowiedzialności konstytucyjnej, gdy takim organem jest jedna z izb parlamentu (z reguły izba wyższa) działająca w charakterze sądu, specjalnie w tym celu powołany sąd lub trybunał, sąd lub trybunał konstytucyjny, sąd najwyższy czy referendum. Można też znaleźć odpowiedź na pytanie czy przedstawiciele wszystkich organów odpowiadają przed tymi organami czy może przed dwoma różnymi, jak to ma miejsce w niektórych państwach europejskich.

Instytucje ombudsmana również są bardzo zróżnicowane we współczesnym świecie. Mogą to być ombudsmeni krajowi o charakterze uniwersalnym, działający na całym terytorium państwa i zajmujący się całokształtem ochrony praw człowieka, ombudsmeni ogólnokrajowi o charakterze wyspecjalizowanym, również działający na obszarze państwa, ale specjalizujący się w jednej dziedzinie ochrony praw człowieka (np. ds. dzieci czy ds. wojskowych), ombudsmeni lokalni o charakterze uniwersalnym, działający na obszarze (obszarach) części terytorium państwa oraz ombudsmeni lokalni w jakiejś dziedzinie praw człowieka (np. ds. dzieci czy ds. służby zdrowia).

Poza tym mogą funkcjonować w poszczególnych państwach instytucje *quasi*-ombudsmana. Charakteryzują się one między innymi tym, że są powoływane z reguły przez organy władzy wykonawczej lub inne organy, a nie przez parlament, jak to ma miejsce z reguły w przypadku instytucji ombudsmana.

Organy kontroli państwowej to z reguły odrębne instytucje funkcjonujące w systemie politycznym państwa. Można się spodziewać, że mają one status konstytucyjny, jak w większości państw europejskich. Ale też takie instytucje mogą nie zostać powołane w poszczególnych państwach pozaeuropejskich i wtedy trzeba zastanowić się, jakie organy pełnią ich funkcje.

Jeśli chodzi o inne instytucje ochrony prawnej, to przede wszystkim będę poszukiwać informacji na temat prokuratury i adwokatury, ale też notariatu i innych instytucji, mających związek zarówno z organami ochrony prawnej, jak i z instytucjami ochrony praw człowieka, takich jak komisje wyborcze, inne komisje itp. Od początku badań liczyłam się z tym, że mogą być problemy z dostępem do informacji o takich instytucjach, stąd nie we wszystkich państwach o nich wspominam.

Zastosowane metody badawcze były zróżnicowane. Pierwszą z nich jest analiza aktów prawnych, którymi są przede wszystkim konstytucje państw. Niekiedy

są to również ustawy konstytucyjne, ustawy organiczne lub tzw. ustawy zwykłe, dotyczące między innymi poszczególnych organów ochrony prawnej.

Kolejną metodą badawczą była analiza literatury przedmiotu. Była to przede wszystkim literatura polskojęzyczna, ale w przypadku jej braku, także literatura obcojęzyczna. Bardzo pomocna okazała się np. seria „Systemy konstytucyjne państw świata” zaproponowana przez Wydawnictwo Sejmowe.

Była to również analiza adresów internetowych różnych instytucji (np. ombudsmana). Stało się to konieczne, szczególnie w przypadkach, kiedy ustalenie zakresu zadań niektórych organów ochrony prawnej nie było możliwe, ani na podstawie analizy aktów prawnych, ani na podstawie analizy literatury przedmiotu.

Zastosowano również elementy analizy systemowej. Stało się to możliwe szczególnie w przypadku wskazywania powiązań poszczególnych organów ochrony prawnej z innymi organami ochrony prawnej w poszczególnych państwach.